

ЮРИДИКАЛЫК ИЛИМДЕР

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

LEGAL SCIENCES

Жамгырчиев Э.Э.

**ЖАСАЛМА АКЧАЛАРДЫ ЖЕ БААЛУУ КАГАЗДАРДЫ
(ЖАЛГАН ЗЭЭРЧИЛИК) ЖАСОО, САКТОО ЖЕ САТУУ ЖАНА АЛАРДЫ
АЛДЫН АЛУУ МАСЕЛЕЛЕРИ ТУУРАЛУУ**

Жамгырчиев Э.Э.

**К ВОПРОСУ ОБ ИЗГОТОВЛЕНИИ, ХРАНЕНИИ
ИЛИ СБЫТЕ ПОДДЕЛЬНЫХ ДЕНЕГ ИЛИ ЦЕННЫХ БУМАГ
(ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЧЕСТВЕ) И ЕЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ**

E.E. Zhamgyrchiev

**TO THE QUESTION OF MANUFACTURE,
STORAGE OR SALES OF FALSE MONEY OR SECURITIES
(FORGIVENESS) AND ITS WARNING**

УДК: 343.378

Бул илимий макалада жасалма документ менен күрөшүүдө укук коргоо органдарынын ролу көрсөтүлөт, жасалма акча же баалуу кагаздарды даярдоо, сактоо же сатуу боюнча себептерин жана шарттарын ачыкка чыгаруу, мамлекет тарабынан акчаны жасалмалоо менен күрөшүү учурунда көрүлгөн чаралар кылмыш ишинин бул түрүнүн өнүгүшүн кам көрө албастыгын, башкача айтканда жетишсиз болуп жаткандыгы айтылган. Автор акча жана төлөм карталарын жасалма жана аныктоо себептерин коомдук-экономикалык, саясий жана башка себептер болуп саналат деп белгилейт, бирок азыркы учурда, жалган зээрчиликтин болуп көрбөгөндөй өсүшүнүн себебин, бул кылмыштардын өсүүсүнүн негизин түзүүчү копирлөөчү-көбөйтүүчү техниканын өнүгүшү жана жалпыга жеткиликтүүлүгүн белгилөө мүмкүн. Жасалмаларды табуу боюнча атайын приборлорду модернизациялоо же өркүндөтүү, кагаз акча жана башка иш-чараларды көркөм сүрөттөрдү татаалданттуу, жалган зээрчиликтин алдын алууга багытталган болот.

Негизги сөздөр: экономикалык кылмыштуулук,

экономикалык кылмыш, жалган зээрчилик, жасалма акча, жалган зээрчиликтин алдын алуу, жалган зээрчилик менен күрөшүү.

В данной научной статье указывается роль правоохранительных органов в борьбе с фальшивомонетничеством, раскрываются причины и условия совершения изготовления, хранения или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, говорится о том, что меры, принятые государством в борьбе с подделыванием денег не затормозили развитие этого вида преступления, то есть оказались не достаточными. Автор отмечает, что определяющими факторами подделки денег и платежных карт являются социально-экономические, политические и другие факторы, но в настоящее время, в связи с небывалым ростом фальшивомонетничества можно утверждать, что основополагающей причиной возрастания этих преступлений стали развитие и общедоступность копировально-множительной техники. Следовательно, модернизация или совершенствование специальных приборов по обнаружению подделок, усложнение художественно-графических изображений на бумажных деньгах и другие меры,

будут направлены на профилактику фальшивомонетничества.

Ключевые слова: экономическая преступность, экономические преступления, фальшивомонетничество, поддельные деньги, профилактика фальшивомонетничества, борьба с фальшивомонетничеством

This scientific article indicates the role of law enforcement in the fight against counterfeiting, reveals the reasons and conditions for the manufacture, storage or sale of counterfeit money or securities, states that the measures taken by the state in the fight against counterfeiting money did not slow down the development of this type of crime, that is, they were not sufficient. The author notes that the determining factors for counterfeiting money and payment cards are socio-economic, political and other factors, but at present, due to an unprecedented increase in counterfeiting, it can be argued that the development and general accessibility of copying and copying equipment have become a fundamental reason for the increase in these crimes. Consequently, the modernization or improvement of special devices for detecting fakes, the complication of artistic and graphic images on paper money and other measures will be aimed at the prevention of counterfeiting.

Key words: economic crime, economic crime, counterfeiting, counterfeit money, counterfeiting prevention, anti-counterfeiting.

Азыркы учурда товардык карым-катнаштардын пайда болуусу жана өнүгүүсү өзүнүн оң жактары жана тескери өзгөчөлүктөрү менен экономикалык өнүгүүнүн алдыңкы багыты катары жеңил жана эркин өтө бербейт.

Рыноктук мамилелердин пайда болуусунун тескери жактары катары акча белгилерин жасоо менен байланышкан кылмыштардын жогорулашын эсептөөгө болот. Акча, товар жана кызматтардын таанылган салыштырылып төлөө ыкмасы болуп эсептелген бардык жерлердеги товардык эквивалент болот. Ошол себептен акча каражаттарын жасоо, мамлекеттин жарандарынын жана чарбалык ишмердүүлүктүн субъектилеринин каржылык абалдарын татаалдаткан өлкөнүн кредиттик-акча ишмердүүлүгүнүн негизги принциптерин олуттуу бузуу болуп эсептелген жана эсептелет.

Бул изилдөөлөр көрсөткөндөй, акыркы

убакта укук коргоо органдарынын жалган зээрчилик менен күрөшүүдөгү ролу жогорулады, бирок тилеке каршы бул чөйрөдө катталган кылмыштардын өсүүсү менен акча жасаган адамдардын аныкталган саны менен салыштырылгыс. Бул факторду эске алуу менен, өз кезегинде, жалган зээрчилик менен күрөшүүнүн эл аралык мүнөзүн эске алып, таратуу жерлерин жана натыйжаларын, акча жасоону мамлекеттин экономикалык коопсуздугуна коркунуч катары баалоо зарыл.

Окумуштуулардын изилдөөлөрү, азыркы учурда жалпысынан экономиканын өнүгүшүнө жалган зээрчилик эле эмес чек жана эсептик карталарды жасоо дагы чоң коркунучту тийгизгенин көрсөтөт [1].

Ата мекендик юридикалык илимде акча белгисин, баалуу кагаздарды жасоого окумуштуулар, юристтер көп көңүл бурган эмес. К.Ш. Курмановдун [2], А.Ш. Шаршеналиевдин [3] эмгектеринде экономикалык ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү кылмыштардын түрлөрүнө кеңири маалымат камтылган. Жалган зээрчиликке тийиштүү көйгөйлөрдө, баалуу кагаздарды жасоо маселелерине изилдөө иштеринде өз алдынча көңүл бурулбайт.

Бирок тилеке каршы, жалган зээрчиликке байланыштуу көйгөлөрдө кээ бир маселелер боюнча азыркы учурга чейин жооп жок. Мисалга айтсак, бул кылмыштын тарыхый укуктук аспекти так изилденген эмес, ошондой эле жалган зээрчилик жана башка төлөө документтерин жасоо үчүн колдонулган жазалоо учурунда пайда болгон маселелер эске алынган эмес. Көпчүлүк авторлор өз эмгектеринде акча жана акча белгилерин жасоо маселелерин изилдөө учурунда бул кылмыштын алдын алуу көйгөйлөрүнө жетиштүү көңүл бурушпайт.

Экономика чөйрөсүндөгү кылмыштардын мүнөздөмөсүн берген статистикалык изилдөөлөрдө, акча жасоо менен күрөшүүдө мамлекеттин кабыл алган иш чаралары бул түрдөгү кылмыштардын өнүгүүсүн басаңдаткан эмес, башкача айтканда жетишсиз болуп чыккан. Ошол эле учурда, жалган зээрчилик боюнча жаза,

көпчүлүк учурда бул түрдөгү кылмыш үчүн берилген жазанын санкциясынын эң төмөнкү чегин, кээде – шарттуу түрүн түзөт.

Акчаны жана төлөм карталарын жасоонун аныктоочу факторлору катары социалдык-экономикалык, саясий жана башка факторлор эсептелет, бирок азыркы убакта, жалган зээрчиликтин мурда болуп көрбөгөндөй өсүшү бул кылмыштардын өсүшүнүн негизги себеби болуп көчүрмөлөп-көбөйтүү техникасынын өнүгүшү жана жалпыга жеткиликтүү болушу эсептелет.

Биздин жүргүзгөн изилдөөбүз, бул кылмыштын түрүн жасаган кылмышкердин портретинин болжол менен ушундай экендигин көрсөттү. Кылмыштын көпчүлүгү жалпы орто жана орто атайын билимдүү никеге турган бирок белгилүү бир жумуш менен алек болбогон жаш курагы отуздан кырк тогуз жашына чейинки эркек кишилер тарабынан жасалат жана алар көпчүлүк учурда бир жердин жашоочулары болуп эсептелишкен.

Бара-бара, жашы он бештен жыйырма төрт жашка чейинки кылмышкерлердин сандарынын өсүү динамикасы белгиленет, ошондой эле өз кезегинде билим деңгеелине ылайык окуу жайларынын компьютерлештирилүүсүнө жана заманбап компьютердик техникага ачык мүмкүндүк алуу менен байланыштуу.

Мамлекеттик органдардын акча жана төлөм документтерин жасоонун алдын алуучу иш чаралары керектүү көңүл бурууга ээ эмес. Албетте, тарбиялоочу мүнөздөгү иш чаралар чоң ролго ээ, бирок бул учурда техникалык планда алдын алуучу иш чараларды кабыл алуу зарыл экендиги ойго келет. Тагыраак айтканда, чыгарылган акчалардын касиеттерин жакшыртуу, даярдоо процессин татаалдатуу, жасалма акчаларды аныктоодо атайын аспаптарды колдонуу, өз кезегинде жасалма акча жасоонун пайдасыз экендигине алып келмек.

Ошондой эле, жалган зээрчилик сыяктуу кылмыштын түрүнүн бетин ачуу өтө төмөн, он пайызга жакын экендигин белгилөө керек. Бет ачуунун төмөндүгү, азыркы учурда акча жасоо

менен этникалык негизде катуу тартип орун алган уюшкан кылмыштуу топтордун алек болуулары менен байланыштуу. Бет ачуунун төмөндүгүнүн себептерине калктын калың катмарынын сот органдарына кайрылбагандыгында, себеби аларга эч ким ишенбейт. Өз кезегинде, укук коргоо органдары жалган зээрчилик жана баалуу кагаз документтери боюнча окуяларды алардын бетин ачуу жана далилдөөнүн татаалдыгына байланыштуу каттабоого аракет кылышат.

Бул кылмыштардын бетин ачуунун негативдүү факторлору катары укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин квалификацияларынын төмөндүгү, фондулук рыноктун мыйзамдарын, банк технологияларын билбегендиги эсептелет. Өз кезегинде, аларга жалган зээрчилик жасалган окуяларда өз убагында жана керектүү деңгээлде аракеттенүүгө жол бербейт.

Көчүрмөлөп көбөйтүү техникасынын жалпыга жеткиликтүү болушу, чек аралардын ачыктыгы жана акча жасоодон коргоонун маанилүү каражаттарынын эл аралык координациясынын жоктугу жана башка себептер коомдо жалган зээрчилик менен алектенгендер үчүн өздөрүнүн товарларын жасоого жана сатууга өтө жакшы абал калыптанган.

Укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин маалыматына караганда болжол менен сексен пайыз сатылган жасалма сомдор, долларлар, евролор жана башка акчалар башка мамлекеттердин территориясында жасалган. Атап айтканда, Казахстан жана Россияда. Эреже катары, жасоого америка доллары дуушар болот, бирок акыркы убактарда биздин республиканын территориясына, мисалга, улуттук валюта-сомдун жасалмасын алып кире башташты. Жогоруда айтылгандай, жасалма акчанын көпчүлүгү, Кыргызстандын сом болсун, чет өлкөнүкү болсун жакынкы чет өлкөдө жасалат жана андан кийин негизинен – региондорго жөнөтүлөт, себеби ал жакта аларды сатуу оңой жана жеңил.

Көпчүлүк сапаттуу жасалмалар жөнөкөй көз менен караганда нукура купюра менен жасалманы айырмалоого мүмкүн болбогондугу

менен айырмаланат, башкача айтканда жасалма купюраларды акча жүгүртүүгө киргизүү коркунучу жана мамлекеттин акча системасына зыян келтирүү коркунучу болот.

Эл аралык кылмыш топторунун бар болуусу акча купюраларын жасоону эл аралык мүнөздөгү кылмыштарга кошууга негиз болот. Эгерде кылмыш-жаза мыйзамына кайрылсак[4], анда жасалма акча купюраларын киргизүү жана транзит кылуу криминалдашкан эмес. Ошондуктан, жасалма акчаларды даярдоо жана сатуу менен бирге жасалма акча белгилерин чет өлкөдөн сатуу максаты менен алып кирүүнү криминалдаштыруу керек.

Анализ көрсөткөндөй, жасалма акчаларды даярдоо жана сатууга сегиз жылдан он жылга чейинки жаза өтө сейрек берилет, негизинен эң төмөнкү чегин, мөөнөтү он жылдан ашык жаза болсо такыр берилбейт. Соттордун мындай жаза берүүлөрү көпчүлүк каралган учурларда жеңилдетүүчү жагдайлардын өзгөчө жыйындысынын бар болуусу менен байланыштуу. Соттордун жеңилдетүүчү жагдайлары катары дагы эле: соттолбогондугу, жашы жете элек балдарынын бар болуу фактылары, иштеген жеринен дурус мүнөздөмө, бул кылмышты биринчи жолу кылуусу жана башкалар эсептелет.

Азыркы учурда, коомдо жана дүйнөдө кылмыш-жаза саясатын гумандаштыруу (санкциянын өлчөмүн азайтуу, жазанын альтернативдик түрлөрүн киргизүү – түзөтүүчү иштер, айып пулдар ж.б.) байкалат, бул кылмыш үчүн санкциянын өлчөмүнүн төмөндөтүлүшү тенденцияларга жана жалпысынан мамлекеттин кылмыш-жаза саясатынын багытына дал келгендиги көрүнөт.

Бул түрдөгү кылмыштардын алдын алууга тарбиялык, техникалык жана башка алдын алуунун түрлөрү кирет, бирок эч качан акча жасоо үчүн кылмыш жазасын катаалдаштыруу кирбейт. Бул кылмышты кылууга аз эмес негиз

болгон. Буга бир жагынан баалардын өсүшүнө, эмгек акынын, пособиелердин убагында төлөнбөгөнүнө, экинчи жагынан – уюшкан кылмыштуулуктун өнүгүүсүнө жана өсүшүнө таасир тийгизген өлкөдөгү стабилдүү эмес коомдук-саясий, социалдык-экономикалык абалды киргизүүгө болот.

Заманбап көчүрмөлөө жана компьютердик техникасынын жалпыга жеткиликтүү болушу жана кеңири таралышы жасалма акчаларды жасоо процессин жеңилдеткендей эле көп көлөмдө өндүрүлүшүн жакшыртып өз кезегинде товардын сатылуу жерлеринин кеңейишине алып келет. Ушулардын баарынын жыйынтыгында уюшкан кылмыштуу топтордун сандарынын өсүшү жана ошого ылайык жасалма акча купюраларын даярдоочу жана сатуучу региондор аралык байланышы болгон этникалык кылмыштуу топтор калыптанат.

Өлкөдө бар болгон жакшы сапаттагы жасалманы даярдоого мүмкүн болгон баардык копиялоочу техникаларына көзөмөл жүргүзүү мүмкүн эмес экендигин белгилөө зарыл. Ошону менен бирге, акчаларды жасоо менен күрөшүүнүн эң мыкты жана сапаттуу ыкмаларынын бири болуп төмөндөгү чаралар болуусу абзел: жасалмалардын бетин ачуучу атайын аспаптарды модернизациялоо же жакшыртуу; кагаз акчалардагы көркөм-графикалык сүрөттөрдү татаалдаштыруу; бул белгилерди мыйзамсыз кайра чыгарууну татаалдаткан атайын кагазды, эритмени, боекторду жана башка компоненттерди колдонуу; коргоочу жиптин, микромөрдүн, ар кандай голограммалардын түрлөрүнүн коргоо сапатын жакшыртуу; накталай акча менен иштеген жарандарга көп кездешкен жасалмалардын түрлөрүн түшүндүрүү.

Укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин бул түрдөгү кылмыштар боюнча ишмердүүлүктөрүнүн сапатын жакшыртууга:

- ата мекендик укук коргоо түзүмдөрүнүн

бул чөйрөдө салмактуу тажрыйба топтогон эларалык жана чет өлкөлүк полициялар жана атайын кызматтар менен бирге кызматташууну түзүү;

- мурда ушул сыяктуу кылмыштар боюнча жоопко тартылган жактарды көзөмөлдөө жана алардын чөйрөсүндө коомго каршы жана кылмыш байланыштарына байкоо жүргүзүү;

- жасалган акча жана баалуу кагаздардын орун которуу фактыларын табуу максатында бажы жана чек ара көзөмөлүн күчөтүү;

- укук коргоо органдарынын материалдык-техникалык базасын жакшыртуу, аларды эң

жаңы техникалык каражаттар менен жабдуу ж.б.у.с.

Адабияттар:

1. Сильвестров А.И. Деятельность правоохранительных органов в борьбе с фальшивомонетничеством. - Воронеж, 1991. - С.49.
2. Курманов К.Ш. Уголовное право Кыргызской Республики. - Бишкек, 2008.
3. Шаршеналиев А.Ш. Проблемы борьбы с экономической преступностью в условиях перехода к рынку. - Бишкек, 1998.
4. Кыргыз Республикасынын кылмыш жаза кодекси. - Бишкек, 2016. - 198-б.